

МОРАВСЬКЕ ТА УГОРСЬКЕ ПИТАННЯ У КОНТЕКСТІ ПЕРЕБУДОВИ ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ (1989–1993)

У статті автор аналізує вплив моравської та угорської етнічних меншин на ті процеси, що призвели до розпаду Чехословацької федерації. Розглядається внесок цих етносів у дискусію, щодо варіантів подальшого існування Чехословаччини як єдиного державного організму. Автор наголошує на важливості всебічного розгляду етнічної структури Чехословацької держави при дослідженні питання щодо розділу цієї федерації. Стаття рекомендується політологам, соціологам, історикам.

Ключові слова: Чехословаччина, федерація, морави, угорці, етнічні меншини.

Повоєнна Чехословаччина була багатоетнічною державою, яка окрім двох державних етносів – чехів та словаків – складалася з представників польської, німецької, угорської, української національностей. І якщо в умовах будівництва соціалістичної федерації національне питання не ставилося керівниками держави у пріоритет, а само по собі мало б зникнути в ході побудови соціалістичного суспільства, то зі зміною політичного режиму в листопаді 1989 р. у Чехословаччині представники національних меншин почали активно включатися у політичне життя держави, вносити пропозиції щодо перебудови федерації на нових, демократичних засадах. Ці національні меншини були невід'ємною складовою не лише етнічного життя ЧСФР, але й причиною внутрішньополітичних суперечок, які зрештою стали одною з багатьох причин розпаду Чехословацької федерації.

В більшості досліджень авторів, які вивчають причини розділення Чехословаччини акцентується величезна увага на чесько-словацьких суперечках, що безумовно були фундаментом етнополітичного життя в державі, проте, водночас, за межами цих досліджень залишаються взаємини двох державних народів з представниками національних меншин, зокрема як визнаними на законодавчому рівні (угорцями) так і такими, у яких процеси самоусвідомлення розпочалися безпосередньо в ході перетворень пореволюційної ЧСФР (моравани), а тому не були визнані в конституційних документах. Метою цієї статті є висвітлення тих етнічних процесів, що відбувалися в державі не лише між чехами та словаками, а й організованими представниками національних меншин Чехословаччини.

Чинний на початку 1990 р. Конституційний закон № 143 у своїй першій статті зазначав, що Чехословаччина є федеративна держава двох рівноправних націй – чехів та словаків¹. Інший законодавчий акт – Конституційний закон № 144 «Про стан національностей...», прийнятий одночасно із попереднім, визнавав національними меншинами в федерації представників польської, німецької, угорської, української (русинської) національностей². Національності мали б бути представлені, відповідно до своєї кількості у представницьких колегіях та інших виборних органах. Щоправда, у законі не конкретизувався механізм обрання делегатів та не визначалося, що конкретно мається на увазі під терміном «представницькі органи». Передбачалося, що у майбутньому мали б прийняті підзаконні нормативні акти, які повинні були конкретизувати викладені в Конституційному законі норми, проте в Чехословацькій Соціалістичній Республіці (ЧССР) до цього справа не дійшла.

В цілому, етнічні взаємини в Чехословацькій федерації можна оцінювати наступним чином. Взаєминами першого, вищого рівня були чехо-словацькі. Суперечки велися між республіканськими інституціями законодавчої та виконавчої влади, а також між інституціями республіканськими та федеральними. Словацькі політики, оперуючи етнічним питанням та

неоднозначністю трактування поняття «суверенітету республік» у конституційних законах ЧСФР, намагалися поступово збільшувати компетенції республік в федерації. Водночас, федеральна влада, зазвичай, подавалася громадськості багатьма словацькими політичними партіями, в першу чергу націоналістичного спрямування, як сила прочеська, відповідно й чеська республіканська влада не сприймалася ними як самостійний гравець.

Відносинами другого, нижчого рівня були стосунки між двома державними націями та національними меншинами, у першу чергу з тими, які складали більшість у республіках. Зі зміною режиму після Оксамитової революції відбувається процес «національного ренесансу», коли національні меншини активно самоорганізуються, створюють як громадські рухи, так і політичні партії, починаючи відстоювати власні погляди щодо перетворення федеративного устрою на демократичних основах. Якщо польська, німецька та українські меншини не змогли організувати самостійні потужні громадські організації, які у перспективі могли б перетворитися на партії, то угорське та моравське питання виявилися більш серйозними для державних націй.

Для Словацької Республіки особливо гостро у національному плані стояло угорське питання, адже кількість угорців, відповідно до перепису 1991 р., складала 567 296 осіб, що у відсотковому співвідношенні становило 10,8% населення Словаччини³. Угорці, таким чином, були найбільшою національною меншиною у цій республіці. Найбільша їх кількість була на території сучасних Трнавського (24,8%) та Нітранського країв (30,2%), а такі міста як Дунайська Стреда (83,26% 20-тисячного міста у 1991 р. визнавали себе угорцями) та Комаріно були неофіційними «столицями» угорської меншини⁴. Псувало міжетнічні взаємовідносини між словаками та угорцями їх історичне минуле, в якому перші були піддані мадяризації в часи існування угорських державних утворень. Фактично, словацькі землі від часів утворення Угорського королівства (X ст.) до 1918 р. постійно були під контролем угорців. Етнічне напруження міжвоєнного та післявоєнного періодів ще більше посилили ворожнечу між народами. Очевидно, що в умовах «національного ренесансу» 1989–1992 рр. у Чехословаччині ці негативні історичні прецеденти ще більше розпалювали вогнище непорозумінь та протиріч. Чеські та словацькі автори оцінювали Угорщину ХХ ст. як державу з «тріанонською травмою». Ця держава, втративши більшість своїх земель після підписання Транонського договору 1920 р., намагалася реабілітувати історичну травму, за рахунок збільшення прав угорців, що проживали у сусідніх державах⁵.

Першим політичним рухом угорців у післяреволюційній ЧССР стала Угорська незалежна ініціатива (Független Magyar Kezdeményezés – FMK), яка виникає 18 листопада 1989 р. Цей рух був таким-собі угорським варіантом словацької Громадськості проти насилля (ГПН), а тому не дивно, що він досить швидко увійшов з ГПН в коаліцію. У подальшому, представники цього руху входять до складу як федерального, так і республіканського парламентів⁶.

Посилення словацьких націоналістичних партій та рухів, зокрема Словацької народної партії, Союзу Штура, Матиці словацької, викликало відповідну захисну реакцію в угорської меншини, яку доволі ліберальна позиція FMK вже не задовольняла, тим паче, що останні не змогли добитися створення окремого угорського університету ні в Комарно, ні в Нітрі⁷. Виникає більш радикальна угорська партія, яка стає у опозицію до національних словацьких рухів. Ця партія отримала назву «Співжиття» (Együttélés) та у кінцевому результаті остаточно оформилася на установчому з'їзді 31 березня 1990 р. в Братиславі. На її чолі став словацький політик-дисидент угорського походження, один з підписантів Хартії 77 Міклош Дурай. Партія при цьому позиціонувала себе не лише як захисниця угорських інтересів, але й усіх національних меншин на території Чехословаччини, зокрема польської, німецької, україно-русинської⁸. У дусі такої позиції одним із заступників голови став етнічний поляк Станіслав Гавлік. Партія намагалася діяти на території усїєї Чехословаччини, але її вплив був відчутним виключно на території угорськомовних районів Словацької Республіки.

Паралельно з цією політичною силою, починає формуватися й Угорський християнсько-демократичний рух на чолі з Калманом Яніщем, як своєрідний угорський аналог Християнсько-демократичного руху Яна Чарногурського (ХДР). До нього входили в першу чергу угорські католицькі діячі, а одним з його вимог було створення угорської єпископії в Словаччині. Рух виник 17 березня, а вже 30-го підписав коаліційну угоду з «Співжиттям»⁹. У подальшому, від

цієї партії відкололася група осіб, які 1991 р. створили Угорську народну партію, яка теж увійшла в угорську коаліцію. На виборах до федерального та республіканських парламентів червня 1990 р. коаліція здобула 14 мандатів у Словенську народну раду і 12 до Федеральних Зборів¹⁰.

Основною проблемною ареною, де зіткнулися інтереси словаків та угорців, стало питання прийняття мовного закону в Словацькій республіці. Станом на початок 1990 р. на території ЧСР діяв Конституційний закон № 144 від 27 жовтня 1968 р.¹¹. Урядом Словаччини, відповідно до політики посилення суверенізації у республіці, було подано проект прийняття словацької мови як офіційної (адміністративної) мови в Словаччині. Національні меншини, які у певних регіонах складали відповідно встановлений відсоток, мали б використовувати у офіційному документообігу також й власну мову¹². Цей проект не сподобався словацьким націоналістичним групам, як неправомірний реверанс у бік національних меншин, а тому Словацькою національною партією (SNS) було подано власний законопроект, який встановлював словацьку мову державною мовою Словацької Республіки. Мова національних меншим мала б використовуватися виключно у приватній сфері¹³. «Співжиття», у свою чергу, надала свій проект мовного закону, в якому зазначалося, що території, які населялися національними меншинами більше ніж на 10% могли використовувати при зверненні до органів державної влади свою національну мову¹⁴. Останнім було подано коаліційний варіант закону, який мав би стати альтернативою усім попереднім проектам та об'єднати більшість політичних сил для вдалого голосування у парламенті¹⁵. Існував також найрадикальніший проект, що був запропонований Матицею словацькою¹⁶.

25 жовтня 1990 р. відбулося голосування за мовний законопроект в Словацькій Народній Раді. В першу чергу розглядався коаліційний проект, з великою кількістю зауважень та поправок від комітетів. Після довготривалих та суперечливих дискусій його таки було прийнято¹⁷, але це не заспокоїло ні угорську, ні словацьку сторону. Остання ініціювала проведення мітингів по містах Словаччини з вимогою прийняття радикального «матичного» закону. Угорці ж виступили проти закону через підняття у остаточному варіанті відсотку співвідношення нацменшин, необхідного для використання власної мови в службово-адміністративній сфері. Таким чином, словацький мовний закон ніяк не сприяв покращенню міжетнічних взаємовідносин в Чехословаччині.

Після прийняття цього закону популярність революційного руху ГПН та ХДР різко пішла на спад, їх почали сприймати як сили профедеральні та антинародні. Натомість, різко зростає популярність Словацької національної партії, яка все більше асоціюється у електорату з партією, яка дійсно захищає інтереси словацького населення. Разом з антиугорською у протестуючих проти мовного закону з'являється антифедеральна риторика, хоча у всіх проектах окремо зазначалося, що використання словацької мови прирівнюється до використання мови чеської, відповідно ні про яке утиснення з боку чехів і мови не йшло. Чеські науковці, зокрема А. Стіх, висловилися проти прийняття у такому вигляді мовного закону, який на їх думку не відповідав вимогам сучасності, порушував права нацменшин та відкидав словацьке законодавство на початок двадцятого століття¹⁸.

Незважаючи на те, що угорська коаліція на чолі з «Співжиттям» не здобула перемоги у «війні» щодо мовного закону, але вони підтвердили своє звання захисника мовних інтересів. На подальших парламентських виборах 1992 р. вони змогли зберегти свої мандати у республіканській Народній Раді та Федеральних Зборах. В умовах двосторонніх переговорів між чехами та словаками щодо майбутнього ЧСФР угорські сили виступали за збереження федерації, адже у самостійній Словаччині, де до влади найвірогідніше могли прийти праві сили, боротися за права нацменшин було значно складніше, ніж у багатонаціональній Чехословаччині. Щоправда, по справжньому вплинути на переговорний процес угорцям так і не вдалося.

Територія Чеської республіки складається з таких історичних регіонів: Богемії, Моравії та частини Сілезії. Моравія, на відміну від Сілезії, яка розташована більшою мірою в межах польської держави, повністю знаходиться в рамках Чеської Республіки. Відповідно й моравський політичний рух на теренах колишньої Чехословаччини мав більшу силу та впливовість, ніж сілезький рух. Фактично, говорити про окремих сілезький рух в Чехословаччині немає підстав, він став складовою більш потужного моравського. Регіон Моравії мав особ-

ливості історичного розвитку починаючи з часів існування Великої Моравії IX–X ст. і закінчуючи періодом міжвоєнної Чехословаччини. У період існування масариковської Чехословаччини Моравія хоч і втратила власний законодавчий орган моравський сейм, але отримала право на власного земського президента та земський уряд і найголовніше – була єдиною в адміністративно-територіальному плані провінцією (Моравосілезька земля)¹⁹. У 1949 р. комуністичним урядом був встановлений новий адміністративно-територіальний устрій, який фактично ігнорував моравську окремішність, перетворюючи цю територію на декілька країв – Брненський, Готвальдовський, Іглавський, Оломоуцький та Остравський. Частина колишньої Моравосілезької землі увійшла до складу Чеськобудейовицького та Пардубицького країв. У 1960 р. адміністративний устрій знову зазнав змін і моравський регіон увійшов до двох країв – Північноморавського та Південноморавського. В період «празької весни» моравським політиками було винесено на обговорення проект перетворення держави на троїсту федерацію.

5 травня 1990 р. Резолюцією Федеральних Зборів за № 212 засудила крок комуністичної влади по ліквідації Моравосілезької землі як акт несправедливий, з «відтінком тоталітарної бюрократично-централістської практики», що «не відповідає принципам демократії та самоврядування»²⁰. Документ з промовистою назвою «Резолюція про поновлення мораво-сілезького самоуправління» та вимогою створення нової законодавчої бази для забезпечення демократичного місцевого самоуправління, давав надію моравським політикам на можливість більш активної участі в політичному житті оновленої Чехословаччини.

Показником етнічної самосвідомості мораван стали результати перепису населення Чехословаччини, який відбувся у 1991 р. Так, близько 13,2% (1 млн. 360 тис.) населення Чеської Республіки вперше оголосили себе мораванами і 0,4 % (44 тис.) сілезцями²¹. У власне мораво-сілезькому регіоні, відповідно до перепису, моравцями визнавали себе 33,7% жителів, сілезцями – 1,1%. Таким чином, бурхливі події 1989 р. стимулювали підйом моравської самосвідомості. Захищаючи право на самостійний розвиток Моравії, моравани не тільки підкреслюють свою культурну своєрідність, але й апелюють до історичної пам'яті, зокрема іноді протиставляють себе празьким чехам, які підкорили, на їх думку, Моравію у період середньовіччя²².

Основною мораво-сілезькою політичною силою на початку перебудови Чехословаччини стало оновлене наприкінці 1989 р. «Об'єднання Моравії та Сілезії», яке стало 1 квітня 1990 р. політичною партією під назвою «Рух за самовряду демократію – Об'єднання Моравії та Сілезії» (Hnutí za samosprávnou demokracii – Společnost pro Moravu a Slezsko). Лідером цієї партії став Болеслав Барта²³. Програмою мінімум для цієї політичної сили стала боротьба за широке самоврядування Моравії за рахунок прийняття Закону про земський устрій, що мало б нагадувати масариковський устрій, але з існуванням Моравосілезького сейму. Програма максимум включала в себе масштабну перебудову Чехословацької федерації у Чехословацьку Союзну Республіку, на принципах рівності трьох земель (республік): Богемії, Моравії-Сілезії та Словаччини. Новий федеральний парламент обирався на чотири роки та складався з трьох палат, відповідно до кількості земель. Для прийняття рішень у парламенті передбачалося набрати підтримку 2/3 у кожній з парламентських палат. Головою держави мав би стати союзний президент, обраний на 6 років. Союзний парламент затверджував союзний уряд, який не мав би відповідати розкладу політичних сил у парламенті. Щодо поділу компетенції, то союзній владі надавалися повноваження, що стосувалися питань закордонної політики, оборони держави, валюти, державного громадянства, державної безпеки, залізниць та комунікацій²⁴.

На парламентських виборах 1990 р. HSD-SMS отримало підтримку виборців та здобуло 7 місць у Народній палаті Федеральних Зборів, 9 мандатів у Палаті націй ФЗ та 22 депутатських крісел у Чеській народній раді. Найбільше голосів за цю партію було надано, і тут нічого незвичного, виборцями Північноморавського та Південноморавського країв, хоча навіть у цих регіонах ця політична сила виявилася на другому місці після беззаперечного лідера – Громадянського форуму (ГФ)²⁵. На деякий час SMS стала урядовою партією, отримавши у чеському уряді крісло міністра контролю, хоча вже 20 жовтня відмовилася від даної посади, у зв'язку з незгодою із політикою ГФ.

Як чеські, так і словацькі політики намагалися розіграти моравську карту в своїх цілях. Словацькі політики, особливо ті, які відстоювали самостійницькі та конфедеративні погляди

на подальше існування Чехословаччини, вважали мораван своїми природними союзниками, які зможуть допомогти переконати федеральну владу піти на компроміси в національному питанні. Проте у той же час, моравани не бажали розпаду існуючої федерації, тому до справжнього повноцінного співробітництва між SNS та Рухом за демократичну Словаччину (РЗДС) так і не дійшло. У зв'язку з небажанням чеських та федеральних політиків йти назустріч вимогам мораван, особливо через і без того важке чехо-словацьке міжетнічне протистояння та страх щодо можливого розділення чи федералізації території власне Чеської Республіки, моравський рух наприкінці 1992 р. втратив свої політичні сили. Негативно на діяльності HDS-SNS позначилася також смерть її беззаперечного лідера Б. Барта у 1991 р.

Отже, бурхливі події 1989–1993 рр. зачепили усі етнічні меншини Чехословаччини, які активно включилися у боротьбу за відстоювання своїх національних прав. Активізувався моравський рух, який проявився у діяльності політичної партії HDS-SNS, щоправда особливості внутрішньополітичного розвитку ЧСФР того періоду не дали цьому рухові повністю реалізувати поставлені завдання. Угорське національне питання було особливо важливим для Словаччини, яка з середини 1990 р. розпочала законодавчі заходи щодо посилення суверенізації республіки, і для ідеології якої угорці були консолідуючим фактором – таким-собі національним ворогом, проти якого мають об'єднатися справжні словаки. Незважаючи на свою зорганізованість та профедеральну налаштованість, угорські політичні сили не змогли вплинути на процес розділу Чехословаччини, натомість зосередилися на захисті угорського населення південної Словаччини. Прийняття мовного закону разом з «дефісною війною» стали першими ознаками посилення націоналістичних ідей у Словацькій Республіці, що стало однією з причин розпаду Чехословаччини.

¹ Ústavní zákon o ceskoslovenské federaci. //Sbírka zákonu Československé socialistické republiky, částka 41/1968.

² Ústavní zákon o postavení národností v Československé socialistické republice // Sbírka zákonu Československé socialistické republiky, částka 41/1968.

³ Population by nationality – 2011, 2001, 1991. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www7.statistics.sk/wps/wcm/connect/bd447dc5-c417-48d6-89e1-0a2d60053cf6/Table_10_Population_by_nationality_2011_2001_1991.pdf?MOD=AJPERES

⁴ Resident population by nationality – 2001, 1991. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www7.statistics.sk/wps/wcm/connect/65c80c04-9462-45f9-ac56-4b244deb87d4/11_Resident_population_by_nationality_2001_1991.pdf?MOD=AJPERES

⁵ Deák L. Trianonská trauma // Prítomnost. – Praha, 1990. – S.12

⁶ Öllös L. Programy maďarských strán // Maďari na Slovensku (1984 – 2004). Súhrnná správa. Od zmeny režimu po vstup do Európskej únie. – Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín, 2008. – S. 62.

⁷ Sándor E. Zmena režimu maďarskými ocami // Maďari na Slovensku (1984–2004). Súhrnná správa. Od zmeny režimu po vstup do Európskej únie. – Šamorín, 2008. – S.44

⁸ Rychlík J. Rozdelení Československa (1989–1992). – Praha, 2012. – S.113.

⁹ Öllös L. Programy maďarských strán // Maďari na Slovensku (1984–2004). Súhrnná správa. Od zmeny režimu po vstup do Európskej únie. – Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín, 2008. – S.63.

¹⁰ Výsledky volieb rok 1990. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://app.statistics.sk/webdata/_slov/volby/volby90/pph90.htm

¹¹ Ústavní zákon o postavení národností v Československé socialistické republice. //Sbírka zákonu Československé socialistické republiky, částka 41/1968.

¹² Parlamentná tlač c.44. Návrh skupiny poslancov Slovenskej národnej rady Ivana BRNDIARA, Ivana CARNOGURSKÉHO, Olgy KELTOŠOVEJ, László NAGYA, Vladimíra SLÁDEKA a Petra TATÁRA na vydanie zákona Slovenskej národnej rady o používaní úradného jazyka v Slovenskej republike. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=874>.

¹³ Parlamentná tlač c.45. Návrh skupiny poslancov Slovenskej národnej rady Mariána ANDELA, Petra BRNÁKA, Antona HRNKU, Gabriely KALISKEJ, Vladimíra MIŠKOVSKÉHO a Jozefa PROKEŠA na vydanie ústavného zákona Slovenskej národnej rady o postavení slovenského jazyka ako štátneho jazyka v Slovenskej republike.

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=875>.

¹⁴ Parlamentná tlač с.48. Návrh skupiny poslancov Slovenskej národnej rady na vydanie zákona Slovenskej národnej rady o používaní slovenského jazyka ako úradného jazyka a jazykov národných menšín v Slovenskej republike. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=876>.

¹⁵ Parlamentná tlač с.50. Návrh skupiny poslancov Slovenskej národnej rady Rastislava DIOVCOŠA, Dušana DOBROVODSKÉHO, Olgy KELTOŠOVEJ, Marcela STRÝKA, Petra TATÁRA a Milana ZEMKU na vydanie zákona Slovenskej národnej rady o úradnom jazyku v Slovenskej republike. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=877>.

¹⁶ Rychlík J. Rozdelení Československa (1989–1992). – Praha, 2012. – S.154–156.

¹⁷ Zákon o úradnom jazyku v Slovenskej republike // Sbírka zákonu České a Slovenské Federativní republiky, částka 73/1990.

¹⁸ Stich A. Jazyk a právo // Přítomnost. – Praha, 1990. – S.14–15.

¹⁹ Грацианская Н.Н. Мораване Чешской Республики // Этнические меньшинства в современной Европе. / Отв. ред. А. Н. Кожановский. – М., 1997. – С. 71.

²⁰ Usnesení Federálního Shromáždění с. 212 o obnovení moravsko-slezské samosprávy. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://psp.cz/eknih/1986fs/slsn/usneseni/u0212.htm>.

²¹ Tab. 84/1 Obyvatelstvo podle národnosti. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://www.czso.cz/staticke/cz/sldb2011/pram_dila/pram_dilo_1991/pram_dilo_1991/sldb/sldb_nsf/i/6e21af5d4a7328bcc1257332002e30cc/\\$file/tab84_1.pdf](https://www.czso.cz/staticke/cz/sldb2011/pram_dila/pram_dilo_1991/pram_dilo_1991/sldb/sldb_nsf/i/6e21af5d4a7328bcc1257332002e30cc/$file/tab84_1.pdf)

²² Грацианская Н.Н. Мораване Чешской Республики // Этнические меньшинства в современной Европе. / Отв. ред. А. Н. Кожановский. – М., 1997. – С. 53.

²³ Rychlík J. Rozdelení Československa (1989–1992). – Praha, 2012. – S. 197

²⁴ Bárta B. Stručný návrh návrhu na demokratické samosprávné spolkové usporádání československého státu // Informační bulletin HSD-SMS. – Brno, 1990. – 5. – S. 12.

²⁵ Výsledky hlasování za územní celky. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.volby.cz/pls/sl1990/u0>

В статье анализируется влияние моравской и венгерской этнических меньшинств на процессы, которые привели к распаду Чехословацкой федерации. Рассматривается вклад этих этносов в дискуссию по поводу вариантов дальнейшего существования Чехословакии как единого государственного организма. Автор подчеркивает важность всестороннего рассмотрения этнической структуры Чехословацкого государства при исследовании вопроса о разделе этой федерации.

Ключевые слова: Чехословакия, федерация, моравы, венгры, этнические меньшинства.

The article examines the impact of Moravian and Hungarian ethnic minorities in the processes that led to the collapse of the Czechoslovak federation. The author analyses the contribution of these ethnic groups in the debate on the options for further existence of Czechoslovakia. The author stresses the importance of a comprehensive review of the ethnic structure of the Czechoslovak state in the study of the issue of the partition of this federation.

Keywords: Czechoslovakia, federation, Moravians, Hungarians, ethnic minorities.